

NORMATIIVISEN FILOSOFIAN SIETÄMÄTÖN KEVEYS

– VASTINE TOMMI
USCHANOVILLE

niin & näin -lehden numerossa 3/2002 Tommi Uschanov innolla tarttuu numerossa 1/2002 esittämääni haasteeseen koskien filosofian mahdollista normatiivista luonnetta. Kiitän Uschanovia asiallisista ja hyvin muotoilluista vasta-vaiteista. Näin inspiroitunut en ollut mistään filosofisesta dilemmasta vuosikausiin. Lisäksi oli muutenkin mieluisaa saada tuore *niin & näin* -lehden numero ja huomata, että yli kaksi sivua lehdestä käsittelee minun tekemisiäni tai sanomisiani (ks. toimittamani *Narrative Research* -kirjan arvostelu samassa numerossa). Vihdoinkin voin sanoa Johann Georg Hamannin tavoin *anche io sono tutore*.

Joten kiitoksia vaan tunnustuksesta mutta *in medias res* olen edelleenkin sitä mieltä, että eräiden ajattelijoiden filosofia sisältää sellaisia normatiivisia sitoumuksia, jotka tekevät mahdottomaksi erottaa kyseisen ajattelijan kohdalla hänen ”filosofinen minänsä” hänen ”poliittisesta minästään”. Vastineessani (1/2002) käytin esimerkifilosofoina Karl Marxia ja suomalaista Thomas Wallgrenia. Wallgrenin kohdalla minun täytynee vetää sanani takaisin. Ilmeisestikin voidaan tehdä hyvin selvä ero poliittisen ja filosofisen Wallgrenin välille. Uschanov viittaa käymiinsä keskusteluihin Wallgrenin kanssa, jossa Wallgren myöntää yhtyvänsä D. Z. Phillipsin näkemykseen, että ”filosofia jättää aina kaiken ennalleen, koska filosofit eivät voi ajatella jättävänsä omia arvostelmiaan filosofiansa varaan” (Phillips Uschanovin mukaan). Jos näin on, olen todellakin lukenut huonosti Wallgrenin väitöskirjan *The Challenge of Philosophy*. Wallgren ei nähtävästi pidä itseään sellaisena normatiivisena filosofina kuin Max Horkheimerin tai Herbert Marcuse pitivät itseään. Jätän Habermasin tästä tarkoituksella pois, koska Habermasin filosofisten ja poliittisten kirjoitusten välillä on ilmeinen katkos. Jos siis kriittisen teorian perinteestä lähtevän Wallgrenin puolto ”ennalleen jättävälle filosofialle” ei olekaan tavatonta edes kriittisen teorian piirissä, on se kuitenkin aika para-

doksaalinen tapa harjoittaa kriittistä teoriaa, jonka perustavana ajatuksena on yhteiskuntakritiikin ja filosofian kiinteä yhteys.

Kirjoittaessani kollegani Olli-Pekka Moisioin kanssa kriittisen teorian tutkimusprojektin *Tragedy of Modernity* tutkimussuunnitelmaa Suomen Akatemialle, me ilmaisimme Frankfurtin koulun sekä tutkimusprojektimme perusidean seuraavasti:

”Regardless of the fact that the Frankfurt School is a very heterogeneous research approach, it has two principles which are common to all representatives and different formulations of critical theory. These two principles are also the basic driving forces behind our research project:

1. The empirical sciences and philosophical reflection are internally connected.
2. Research is orientated toward social criticism (critique of unjust social structures) and it endeavours to take into consideration the hopes, needs and moral convictions of those people that live under unjust social structures.”¹

Nähdäkseni kriittiseen teoriaan kuuluu pyrkimys filosofian avulla perustella yhteiskuntakritiikkiä. Tällöin Horkheimer ja Marcuse juuri filosofoina – eivätkä ainoastaan yksityishenkilöinä – esittivät normatiivisia ja yhteiskuntakriittisiä arvostelmia. He tekivät tämän eri tavalla. Horkheimer ei halunnut olla samalla tavalla poliittinen kuin Marcuse, mutta yhtä kaikki Horkheimerin esittämä välineellisen järjen kritiikki oli hänen filosofisesti perusteltu yhteiskuntakriittinen väitteensä. Sen lisäksi oli varmasti olemassa se Horkheimerin rooli yksityishenkilönä, jollaisena hän teki äänestyspäätöksensä ja valikoi mihin vetoomukseen nimensä kirjoitti. Näillä Horkheimerin yksityisillä poliittisilla akteilla ei luonnollisestikaan ole suoraan vuorovaikutussuhdetta hänen yhteiskuntakriittisen filosofiansa kanssa. Joka tapauksessa tämän välineellisen järjen kritiikkinsä Horkheimer esitti sekä filosofina että yksityishenkilönä.

Tapaus Karl Marx toimii edelleenkin hyvänä esimerkkinä ajattelijasta, jonka filosofinen minä ja poliittinen minä ovat vaikeasti erotettavissa. Edelleen väitän

Uschanovia vastaan kun hän esittää, että *Kommunistisen manifestin* ja *Pääoman* ”olisi yhtä hyvin voinut kirjoittaa mies, jonka opiskeluala olisi ollut vaikkapa kansantaloustiede...” [eikä filosofia niin kuin Marxilla]. Uschanovin mukaan on epäselvää miten Marxin ”filosofius muka mahdollisti hänen poliittisen toimintansa”. Lisäksi Uschanov väittää, että *Pääomassa* on ”vain häviävän pieni määrä viittauksia filosofian historiaan ja sen peruskäsitteisiin”. Jos olen oikein ymmärtänyt Uschanovin väite Marxin kohdalla on, että vaikka tämä oli filosofi, ei hänen filosofiastaan voida johtaa hänen poliittisia kannanottojaan.

Aloitin näiden väitteiden käsittelyn helpommasta päästä eli ei ole niin, että *Pääomassa* olisi vain häviävän pieni määrä viittauksia filosofian historiaan. Pienellä vilkaisulla nimihakemistoon paljastuvat viittaukset seuraaviin filosofiin: Aristoteles, Athenaeus, Francis Bacon, Bailey, Bentham, Biese, Blakey, Bolingbroke, J.F. Bray, Carlyle, Cicero, Comte, Condillac, Condorcet, De Roberty, Descartes, Diderot de Tracy, Diderot, J. Dietzgen, Engels, A. Ferguson, Fichte, Fourier, B. Franklin, Genovesi, Gisborne, Goethe, J. Gray vanhempi, Hegel, Helvetius, Hieronymos, Hobbes, Hume, Ksenofon, Locke, Lucretius, J. Mill, J.S. Mill, Montesquieu, T. More, S.P. Newman, Owen, Platon, Protagoras, Rousseau, Schiller, Empiricus, Spinoza, Tsernysevski, Vico, Ch. Wolff, W. Wolff ja Voltaire.

Tämän indeksoitujen argumentin lisäksi voidaan esittää vielä vahva sisällöllinen väite, että *Pääoma* ei olisi *Pääoma*, ellei Marx olisi asettanut osatavoitteekseen Hegelin Logiikan soveltamisen taloustieteeseen. En tätä väitettä tässä perustele yksityiskohtaisemmin, mutta voin sen tehdä, jos jotain nyt jotakuta sattuu enää kiinnostamaan Hegelin ison Logiikan ja Marxin *Pääoman subde*. Katson tämän väitteen myös riittäväksi vasta-vaiteeksi sille, että ”*Pääoman* olisi yhtä hyvin voinut kirjoittaa...”. Juuri Pierre Proudhon oli Marxin ”epäfilosofinen” aikainen ja kirjoitti työväenluokan intresseistä käsin tehtyä taloustieteellistä tutkimusta, mutta hänet muistetaan nykyään lähinnä vain Marxin opponenttina.

Otetaanpa tekstiesimerkki Marxin Hegelin oikeusfilosofian kritiikin johdan-

nosta, jossa käy ilmi se retorinen rakenne, jossa hänen poliittiset ja filosofiset sitoumukset kietoutuvat erottamattomaksi kokonaisuudeksi:

”Saksan ainoa käytännöllisesti mahdollinen vapautuminen on vapautumisen teorian kannasta, joka selittää ihmisen korkeimmaksi olenoksi ihmiselle. Saksassa on keskiajasta vapautuminen mahdollista vain vapautumalla samalla keskiajan osittaisista voittamisista. Saksassa ei mitään orjuuden lajia voida hävittää ellei hävitetä kaikkia orjuuden lajeja. Perusteellinen Saksa ei voi tehdä vallankumousta ellei aloita sitä perustan kumoamisesta. Saksalaisen emansipaatio on ihmisen emansipaatiota. Tämän emansipaation pää on filosofia, sen sydän on proletariaatti. Filosofia ei voi toteutua ilman proletariaatin kumoamista, proletariaatti ei voi kumota itseään ilman filosofian toteutumista. Kun kaikki sisäiset edellytykset on täytetty, kuuluttaa gallialaisen kukon kieunta Saksan ylösnousemuksen päivää.”²

Voidaan tulkita, että Marx sitten kumoo itsensä yhdennessätoista teesissään Feuerbachista kirjoittaessaan ”Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert; es kommt aber darauf an, sie zu verändern” [Filosofit ovat vain tulkinneet maailma, kun sitä olisi muutettava]. Vaikka ajateltaisiinkin, että Marx tässä hylkää spekulatiivisen filosofian, joka pelkkänä maailman tulkintana olisi tylsä ase (taloustieteen ollessa terävämpi ase) työväenluokalle, Marx edelleenkin säilyy itse filosofina, vaikka hän ei tyydykään maailman pelkkään filosofiseen tulkintaan tai selittämiseen.³

Marx oli filosofi, joka filosofina teki kaikkea muuta kuin ”jätti asiat ennalleen”. Hän halusi, että aistimellisella todellisuudella (empiriällä) terästetty filosofia olisi käytännöllistä ja normatiivista. Juuri tämän Marxin normatiivisen filosofoinnin Max Horkheimer halusi elvyttää artikkelissaan Traditionaalinen ja kriittinen teoria. Juuri Marxiin ja Horkheimerin ei päde Uschanovin väite, että taistellensa yhteiskunnallisia epäkohtia vastaan ”filosofit toimivat yksityishenkilöinä, joiden esittämät moraaliset ja esteettiset arvoarvostelmat eivät johdu filosofista

sen enempää kuin puolijohdefysiikkojen esittämät moraaliset ja esteettiset arvoarvostelmat johtuvat puolijohdefysiikasta” (niin & näin 4/2001). En kiellä etteikö löytyisi filosofeja, joihin tämä puolijohdefysiikon metafora soveltuisi, mutta suurimpaan osaan Frankfurtin koulun edustajista se ei sovellu johtuen Horkheimerin muotoilemasta kriittisen teorian ideasta.

Itse haluan tulkita Marxin vaatimusta filosofian normatiivisuudesta ja käytännöllisyydestä samalla tavoin kuin Horkheimer ja Marcuse tekivät. Oma vahvuusalueeni on kasvatustilfilosofia ja olen nyt viimeistelemässä yhtä käsikirjoitusta (Indoktrinaation kriittinen teoria), jossa sovellan tätä normatiivista kriittistä teoriaa niin sanottuun indoktrinaation ongelmaan. Nimenomaan indoktrinaation teoriaa kehitettäessä kasvatustilfilosofien täytyy tulla alas akateemisesta norsunluutornista (niin kuin lähes kaikki indoktrinaatiosta kirjoittaneet filosofit ovatkin jo tehneet) määrittelemällä ensin indoktrinaatiivisen opetuksen kriteerit ja sitten tekemällä käytännöllisiä ehdotuksia miten muuttaa opetusasetteita, opetusmenetelmiä ja koulutusrakenteita niin, että opetukseen liittyvää indoktrinaatiivista elementtiä saataisiin vähennettyä.

Mitä tulee Uschanovin väitteeseen siitä, että ”Huttusella, minulla tai kellen muulla ei ole oikeutta väittää, että jos joku pitää meidän antamaamme filosofista kuvausta asioiden laidasta oikeana, niin meillä on automaattisesti oikeus syyttää häntä jonkinlaisesta kömmähdyksestä tai epärehellisyydestä, jos hän silti osoittautuu politiikan tai moraalien alueella meidän vastustajaksemme” minulla ei ole mitään vastaan sanomista. En myöskään kannata sitä ajatusta, että tietystä filosofisesta positiosta on vain yhdenlainen vaikutussuhde tiettyyn poliittiseen positioon. Hyvänä esimerkkinä on Wienin piiri, jonka jäsenistä suurin osa vastusti natsia mutta muutamat eivät. Muun muassa Wienin piirin suomalainen jäsen Eino Kaila jäi hyvin motivoituneesti natsien leiriin. Se mitä Wittgenstein olisi tehnyt, jos hän olisi asunut *Anschlußiin* saakka Itävallassa, sitä ei voi päätellä hänen filosofisista kirjoituksistaan. Yhtä motivoituneesti kuin Eino Kaila natsien leiriin jäi myös Martin Hei-

degger, mutta hänenkään poliittista valintaansa ei voida mitenkään johtaa *Ajasta ja olemisesta*. Richard Rorty on esittänyt mielenkiintoisen tarinan vaihtoehtoisesta maailmasta, jossa Heidegger eroaa vaimostaan, menee uudelleen naimisiin juutalaisen Hannah Arendtin kanssa ja emigroituu Yhdysvaltoihin. Sodan jälkeen Heidegger sitten moralisoi pääteokseensa viitaten Saksaan jääneitä kollegoitaan ja oppilaitaan. Näin olisi voinut käydä ja Wittgensteinista olisi voinut tulla natsi. Pidän hyvin perusteltuna sitä väitettä, että Wittgensteinin ja Heideggerin filosofioista ei voi johtaa heidän poliittisia sitoumuksiaan. Heidän filosofiansa olivat todellakin ”asiat ennalleen jättäviä” ja puhe wittgensteinilaisesta tai heideggerilaisesta etiikasta tekee vääryyttä kummankin ei-normatiiviselle filosofialle.

Voi olla, ettemme Uschanovin kanssa pääse yksimielisyyteen tästä kysymyksestä, mutta keskustelu on ihan filosofian ytimestä ja se jatkokoon. Olisi mukava järjestää tästä provosoivasta teemasta ihan oma symposiumi tai paneelikeskustelu.

Rauno Huttunen

Viitteet

1. Ks. koko suunnitelma <<http://www.cc.jyu.fi/~rakahu/tragedy2.htm>>.
2. ”Marx ja Engels, *Valitut teokset*, I, 116-117.
3. Siteeraan vielä varmemman vakuudeksi Moision tähän liittyvää Brecht-tulkintaa: ”Voidaanko Marxia pitää filosofina kirjoittamiensa Feuerbach-teesien jälkeen? Brechtin vastaus on mielestäni oikea: voidaan pitää, mutta ei siinä mielessä kuin aikaisemmin on totuttu ymmärtämään. Marxilla teorian tukema käytäntö ei voi edetä ilman, että teoriaa konsultoidaan aistimellisella todellisuudella. Ilman teorian ja aistimellisen todellisuuden välittyneisyyttä käytäntönä, maailmaa koskevista selityksistä tulee ainoastaan puolusteluja, kuten Brecht huomauttaa” (Moision, Olli-Pekka, Käytännön teoriasta vai teorian käytännöllisyydestä, s. 64. Teoksessa Pihlström, Rolin ja Ruokonen (toim.): *Käytäntö*, 2002).